

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ, ІСТОРІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ
КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ, СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ
ТА СОЦІОЛОГІЇ**

**ПРОБЛЕМА ОСОБИСТОСТІ
У СУЧАСНІЙ СОЦІОЛОГІЧНІЙ НАУЦІ**

Кваліфікаційна робота (проект)
на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Виконала: студентка 4 курсу 07-451 групи
Спеціальності 054 Соціологія
Освітньо-професійної програми
«Соціологія»
Аліна ДУДНІЧЕНКО

Керівник:
к.соц.н., доцент Олександр ВОЛОШИН

Рецензент: керівниця наукового парку
«Інновації морської індустрії» Херсонської
державної морської академії,
д.філос.н., професорка Альона ЛЕЩЕНКО

Херсон – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Проблема особистості в системі соціальних зв'язків	6
1.1. Особистість – основа соціальної взаємодії і соціальних відносин	6
1.2. Природа особистості в контексті історичного розвитку суспільства.....	17
РОЗДІЛ 2. Теорія особистості в соціальних науках	22
2.1. Тракткування феномену особистості в контексті різних парадигм.....	22
2.2. Теорія ролей особистості в сучасній соціології.....	26
ВИСНОВКИ	31
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	33
ДОДАТКИ	37
Додаток А. Кодекс академічної доброчесності здобувача вищої освіти Херсонського державного університету..	37

ВСТУП

Основоположною складовою будь-яких систем і спільностей соціуму визначено людину. Приналежність людини до можливих соціальних прошарків, груп чи спільностей, що залишаються основною ланкою сполучення людини й суспільства протягом усього життя, характеризують входження особистості у суспільство. Відповідно до цього, людина характеризується не тільки тим, що стає елементом системи соціуму, а й тим, що сама залишається складною системою зі своєрідною соціальною структурою.

Саме таке розуміння особистості й дозволяє називати її об'єктом соціології. Специфіка соціологічного підходу до вивчення людини полягає в тому, щоб прояснити, перш за все, те, що в людині має пряме відношення до суспільного життя, тобто не її біологічні або ментальні характеристики, а чисто соціальні характеристики.

Дискусія про природу особистості набула актуальності в другій половині ХХ сторіччя, зокрема в науковій спільноті колишнього СРСР. Роботи учених містять певний науковий доробок, що цілком відповідає загальносвітовим традиціям інтерпретації людини й особистості. Мова йде про праці таких авторів, як Б. Ананьєв, В. Ануфрієв, В. Асєєв, І. Бекешкіна, В. Богданов, А. Бодалєв, М. Дьомін, А. Зворикін, А. Леонтєв, К. Платонов, В. Сержантов, Н. Рейнвальд, І. Фролов та інші. Вони обговорювали питання співвідношення біологічного, психофізіологічного і соціального; індивідуальність і неповторність особистості та роль конкретної ситуації в її формуванні.

В основу дослідження покладено роботи українських та зарубіжних вчених, зокрема таких, як Н.І. Черниш, Л.І. Анциферова, М.Н. Корнєв, Н.П. Волков, А.А. Якуб, В.Г. Циба, а. І. Капська, З. Фрейд, Н. Смєльцер, М. Хайдеггер, Д. В. Ольшанський, М. П. Лукашевич, Е. Гідденс, В. І.

Волович та ін. Але, незважаючи на значний обсяг наукових публікацій, присвячених піднятій проблемі, недостатньо висвітлений, на наш погляд, предмет наукових підходів до розкриття проблеми, завдяки чому набуває актуальності з огляду на сучасні реалії науки.

Актуальність вищезазначеної проблеми визначає **мету роботи**, що полягає у спробі висвітлення сутності наукових підходів до розкриття поняття «особистість» та у визначенні його основних особливостей та характеристик.

Завдання дослідження:

1. Охарактеризувати особистість як основу соціальної взаємодії і соціальних відносин.
2. Розглянути природу особистості в контексті історичного розвитку суспільства.
3. Обґрунтувати розмаїття трактувань феномену особистості в контексті різних парадигм.
4. Охарактеризувати роль та місце теорії ролей особистості в сучасній соціології.

Об'єкт роботи – особистість в сучасній соціології.

Предмет дослідження – особливості розкриття проблеми особистості в соціологічних дослідженнях.

Задля розв'язання означених завдань було використано ряд **методів**:

- **теоретичні** (аналіз та синтез, порівняння, систематизація, узагальнення) для визначення сутнісних характеристик поняття «особистість» в сучасній соціології;
- **емпіричні**: для збору інформації про предмет дослідження (аналіз наукової фахової соціологічної літератури).

Апробація результатів роботи. Обговорення результатів дослідження здійснювалось під час засідання кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки та соціології (протокол від 01.03.2021р. №8).

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи складає 37 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ПРОБЛЕМА ОСОБИСТОСТІ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНИХ ЗВ'ЯЗКІВ

1.1 Особистість – основа соціальної взаємодії й соціальних відносин

Щоб відповісти на питання «що таке особистість?», необхідно перш за все розрізнити такі поняття, як «особистість», «індивід» і «особистість».

Поняття «людина» використовується для опису загальнолюдських якостей і здібностей. Саме поняття «людина» окреслює існування в світі такої особливої історично сформованої спільноти, як раса людей або людство в цілому, яке відрізняється властивими їм способами життя. Завдяки цьому людина в процесі історичного розвитку залишається самою собою, дотримуючись і зберігаючи відповідний онтологічний статус.

Отже, живе людство як особлива матеріальна реальність, хоча як таке не існує саме по собі: лише конкретні люди живуть і діють. Існування конкретних представників людства визначається поняттям «індивід». Індивід є самотнім представником людського роду, що має в наявності усі соціальні й психологічні риси людства (розум, воля, потреби, інтереси та інше).

Індивід є самотнім представником людського роду, що має в наявності усі соціальні й психологічні риси людства (розум, воля, потреби, інтереси та інше). Цей термін використовують для позначення «конкретної людини», коли об'єктом виступають її особливості дії різних біологічних факторів (вік, стать, темперамент), і специфіка умов життєдіяльності, коли повністю не можна відсторонитися від дії перерахованих факторів. Велику різницю можна простежити між життям дитини й дорослої людини первісного суспільства й найрозвинутіших історичних епох.

Для позначення конкретно-історичних особливостей розвитку людини в процесі різних рівнів індивідуального розвитку її використовують поняття «особистість». У цьому випадку індивід розглядається як відправна точка формування особистості з первісного стану для людського філогенезу. Особистість – результат розвитку, уособлення всіх людських чеснот індивіда.

Соціологічна наука розглядає особистість не як природний продукт, а, в першу чергу, як комплекс суспільних відносин, тобто суспільний продукт. Для вчених особистість – це суб'єкт соціальних відносин із власними соціально-типовими особливостями та характеристиками, розвиток яких відбувається під впливом діяльності інститутів соціуму. Отже, соціологічний підхід аналізує особистість через соціальні характеристики.

В основі трактування соціологією лежать поняття «людина», «особистість», «індивід». Таке поняття, як «людина», є основним, тобто родовим, та є базою відмінності людини від тварини, характеризується спільними й притаманними всім людям якостями й особливостями, що містить назва «*homo sapiens*». «Індивідом» називаються конкретна людина або одиничний представник роду людей. Назва «особистість» уособлює соціальні риси кожної людини. Особистість – це не тільки природний продукт, а й усього результат розвитку суспільства, тобто суб'єкт будь-яких процесів у соціумі.

«Соціальні якості людини – сукупність взаємопов'язаних соціально-психологічних властивостей і рис людини, які зумовлені соціальною взаємодією з іншими людьми у конкретних соціально-історичних умовах і ситуаціях» [24].

«Особистість – унормована сукупність людських якостей, що виявилися набутими, перебуваючи під впливом відповідної культури суспільства, діяльності певних соціальних спільнот і груп, до яких вона

належить і до життєдіяльності яких залучена. Поняття «особистість» вживається стосовно кожної людини, бо саме вона – носій найважливіших характеристик суспільства. Найголовніша ознака особистості – соціальна якість» [32].

Таблиця № 1

Основні аспекти соціологічного аналізу особистості			
Особистість вивчається як елемент соціальної системи, представник суспільства, соціальних груп і спільнот тощо	Людина як особистість сама є складною, автономною системою, що складається з взаємопов'язаних елементів її структури, здатною до саморегуляції і саморозвитку	Особистість досліджується як об'єкт впливу з боку суспільства та його структур, в процесі формування і розвитку під впливом культури, макро- і мікросередовища, агентів та інститутів соціалізації	Особистість вивчається як суб'єкт соціальних відносин, соціальних змін і особистісного розвитку, власного життя. Досліджуються проблеми соціальної активності особистості, саморегуляції її соціальної поведінки тощо

«Термін індивідуальність означає особливі й специфічні якості природні, соціальні, фізіологічні, психологічні, успадковані й набуті, які відрізняють одну людину від інших, вплив на соціальні процеси та місце в них. Узагальнено суспільна сутність людини конкретизується у понятті особа, яке розкриває предметні ознаки індивідуальності щодо окремих соціальних структур – груп, колективів, організацій, рухів, партій, інститутів та інших спільнот» [32].

«Саме поняття «особа» розкриває соціальну роль, яку відіграють окремі соціальні верстви у життєдіяльності суспільства. Порівнюючи ці поняття, можна дійти висновку, що кожен індивід є людиною, і тільки під впливом суспільства він може стати особистістю. При цьому особистість є не тільки конкретним вираженням індивідуальності людини, а й утіленням соціально значущих рис і особливостей даного суспільства, його культури, норм і цінностей» [32].

Ученими висловлюється думка про те, що «особистість – це суб’єкт соціальних груп, спільнот і соціальних процесів, який може формувати нові соціальні утворення відповідно до власних інтересів. Саме особистість з’єднує всі ланки суспільного життя: макро-, мезо- і мікросередовища, робить їх полем власної творчої активності та осередком розгортання внутрішніх потенцій» [32].

Таблиця № 2

Назва підходу	Основна характеристика	Концепції	Автори
1. Макросоціологічний	Особистість – це продукт суспільства, історії, культури, міжгрупової взаємодії.	Марксизм	К.Маркс, Ф.Енгельс
		Соціологізм	Е.Дюркгейм
		Теорія конфлікту Структурний функціоналізм	Р.Дарендорф Т.Парсонс, Р.Мертон
2. Мікросоціологічний	Особистість розглядається у контексті міжособистісної взаємодії, через опанування соціальних ролей, значень, символів культури, розуміння ставлення до себе, оточуючих	Теорія «Дзеркального Я»	Ч.Кулі
		Символічний інтеракціонізм Феноменологія	Дж.Мід, Г.Блумер А.Шюц, П.Бергер, Т.Лукман
		«Драматургічний» аналіз	І.Гофман
		Теорія референтної групи	Г.Хаймен

Як бачимо в таблиці, під час дослідження проблеми особистості соціологічна наука за основу бере соціальні якості й риси людини, що виявляються в процесі її діяльності, під час соціальної поведінки. Сучасна соціологія оперує підходами, умовно розподіленими на макросоціологічні та мікросоціологічні.

«Структура особистості представлена взаємопов'язаними внутрішніми комплексами, підструктурами, які спонукають, мотивують зміни у самому індивіді, формах його активності, зумовлюють його життєдіяльність як складної біопсихосоціальної істоти. В історії соціології існують різні підходи щодо визначення структури особистості» [24].

I. Психоаналіз

Таблиця № 3

Структурна модель особистості за З.Фройдом

Назва підструктури	Походження	Основні характеристики
1. Ід (воно)	Генетично зумовлена	Вихідна найстаріша підструктура психіки людини, яка підпорядковується принципу задоволення. Джерело біологічних суперечливих інстинктів (життя і смерті, самозбереження і саморуйнування, лібідозних і агресивних тощо)
2. Его (Я)	Індивідуальний досвід	Центр раціональної психічної діяльності, що приймає рішення, намагається узгодити інстинкти з вимогами реальності, зберегти безпеку організму. Символізує розум і здоровий глузд
3. Супер-Его (над-Я)	Супер-Его батьків, вимоги суспільства	Система соціальних норм, принципів, заборон, цінностей, що засвоєні особистістю. Представник суспільства у душі людини, внутрішній «цензор» особистості

II. Символічний інтеракціонізм. Американський соціолог і соціальний психолог Дж.Г.Мід вважав, що внутрішнє “Я” особистості

складається з двох підсистем: І та Ме. І – активне, має відносно автономний характер, є джерелом спонтанних, непередбачених вчинків людини; Ме – бачення і оцінка себе, своїх дій очима «інших», властива індивідові сукупність настанов «інших», результат соціалізації соціальної взаємодії з іншими людьми. Соціальний досвід особистості складається з двох взаємопов'язаних компонентів: ми ініціюємо дію (І), припиняємо або корегуємо її, враховуючи реакції оточення.

III. Структурний функціоналізм. У соціологічній структурі особистості виділяють 3 основні складові: соціальні статуси; соціальні ролі; соціальна спрямованість.

«Акцентуація уваги на соціальних якостях людини як особистості не повинна супроводжуватись нехтуванням інших її структурних рівнів, параметрів. Людина є цілісною, живою, відкритою системою, яка має багатовимірну структуру» [24].

Науковці називають наступні основні риси особистості:

- незалежність або автономність від суспільства;
- самосвідомість, самооцінка, самоконтроль;
- внутрішня духовна структура (наявність потреб, зацікавленостей, переконань, цінностей).

Безліч соціальних, культурних, моральних чеснот має тільки високорозвинена особистість з досить складною структурою.

Потреби, як базова складова людини, залишаються основним компонентом духовної структури особистості. Рівень розвитку особистості характеризують кількість потреб та їх характер. Тільки освічена та цивілізована особистість – це в першу чергу така людина, яка визначається значною кількістю розумних потреб та високою культурою споживання.

«Потреби людини є основою її інтересів. Категорія потреби є ширшою за своїм значенням, ніж категорія інтересу. Потреби властиві усім біологічним організмам, в тому числі і людині. А інтереси - тільки людині.

Вони є у всіх суб'єктів: індивідів, соціальних груп, держав, суспільств. Інтереси є рушійною силою діяльності, поведінки, вчинків людей» [33].

«На основі потреб та інтересів особистості формуються її уявлення про цінності. Категорія цінності відображає соціальне та культурне значення матеріальних чи духовних явищ, предметів для задоволення потреб та інтересів людини. Формування ціннісних орієнтацій – це складова частина соціалізації особистості, процесів виховання та самовиховання особистості» [33].

«Процес входження індивіда в суспільство, в різні типи соціальних спільностей відбувається через засвоєння ним елементів культури, соціальних норм і цінностей, на підставі яких формуються соціально значимі риси особистості. Усе це і носить назву соціалізації. В першу чергу соціалізація забезпечує збереження суспільства. Хоча кількість членів суспільства постійно змінюється, тому що люди народжуються і помирають, соціалізація сприяє збереженню самого суспільства, прищеплюючи новим громадянам загальноприйняті ідеали, цінності, правила поведінки» [33].

«Соціалізація – це безперервний процес. Найбільш інтенсивно процес соціалізації відбувається в дитинстві та юності, але розвиток особистості триває і в середньому і в похилому віці, існують певні відмінності між соціалізацією дітей та дорослих:

1. Соціалізація дорослих виражається головним чином у зміні їх зовнішньої поведінки, в той час, як дитяча соціалізація формує базові цінності.

2. Дорослі можуть оцінювати цінності, а діти лише засвоювати.

3. Соціалізація дорослих спрямована на те щоб допомогти індивіду оволодіти певними навичками, а соціалізація дітей формує головним чином мотивацію поведінки» [33].

«Інститути, окремі люди та групи, які сприяють соціалізації, називають агентами соціалізації. їх поділяють на:

1 - агентів первинної соціалізації – батьки, брати, сестри, родичі, однолітки, вчителі;

2 - агентів вторинної соціалізації – армія, церква, засоби масової інформації, політичні партії тощо» [33].

«У процесі соціалізації виділяють два етапи: соціальну адаптацію та соціальну інтеріоризацію. Адаптація означає пристосування індивіда до соціальних норм, соціальних спільностей, прошарків, груп. Індивід не може здійснити потребу проявити себе як особистість, раніше, ніж засвоїть діючі у групі (суспільстві) норми й оволодіє тими засобами діяльності, якими володіють інші члени групи. Інтеріоризація (з лат. внутрішній) – це процес формування внутрішньої структури людської психіки, переведення елементів зовнішнього світу у внутрішнє «Я» особистості. Результатом інтеріоризації є індивідуальність особистості» [33].

На увагу заслуговує розроблена вченими-соціологами типологія особистостей, в основі побудови якої покладено аналіз особистості завдяки її життєдіяльності. Рівень активності та міра суб'єктивності під час процесу організації життя виступають найважливішими типологічними критеріями при цьому.

Перший тип – «гармонійний». «Основними його характеристиками є широка гама зв'язків із соціальним середовищем, що забезпечується включенням в основні сфери життєдіяльності та широким спектром соціальних ролей. Такі особистості мають чітко виражені цілі, вміють підпорядковувати своє життя реалізації цих цілей, керувати своїм життям. Головними життєвими орієнтаціями у таких людей є цікава робота, гармонійні взаємовідносини в сім'ї, широкі громадські інтереси» [33].

Другий тип «традиційний». «Для людей цього типу особистості характерна середня за рівнем включення в соціальне середовище. Це

проявляється і через досить обмежене коло соціальних ролей, які вони реалізують. При певній професійній спрямованості сім'я та її благополуччя є головним орієнтиром у їх житті» [33].

Третій тип «технократичний». «Люди, які належать до даного типу, добре орієнтуються в умовах соціального середовища, вміють підкорити життєві обставини своїм довгостроковим планам. Для них характерне порівняно одноманітне життя, в якому переважає життєвий позитивний досвід і суттєве розмежування суспільного і власного. В орієнтаціях переважає службова кар'єра, особисте життя» [33].

Четвертий тип «неадаптований». «У житті цих людей переважає негативний життєвий досвід, найчастіше в силу їх особистісних властивостей. У багатьох представників цієї групи професійна неадаптованість пояснюється випадковістю вибору професії, який є невідповідним їхнім індивідуальним особливостям. Вони погано орієнтуються у вимогах соціального середовища, не мають чітких орієнтирів у своєму житті» [33].

Наука стверджує, що соціальний статус людини — це певне місце людини або людини в соціальній ієрархії з урахуванням її походження, професії, віку, статі, сімейного стану. Статус фіксує список конкретних дій, які виконує людина в конкретних видах взаємодії й тих умовах, що є необхідними для здійснення діяльності. Але через те, що будь-яка людина може охоплювати більше, ніж один, соціальний зв'язок, вона виконує різні соціальні функції та одночасно налічує безліч соціальних статусів. Так, сучасна людина може мати статус громадянина будь-якої держави світу, особи, яка навчається, члена родини, неформальної групи, політичної партії й таке інше. Відомі також передбачувані або природні статуси (національність, соціальне походження, місце народження) та набуті чи досягнуті статуси (освітній рівень, професійний статус, кваліфікація).

«Ієрархія соціальних статусів фіксується поняттям престижу, що відображає значущість у суспільстві або соціальній спільності, верстві, групі людей, які займають ту чи іншу позицію. Престижним може бути професія, посада, види діяльності та ін. Престиж виступає збудником бажань, намірів, дій людини, а престиж оцінки – регуляторами поведінки людей, що визначають професійну зайнятість, соціальні переміщення, структуру споживання тощо» » [33]. «Вся сукупність соціальних статусів, якими володіє конкретна людина, істотно впливає і на її особистий статус, що характеризує становище людини в первинному осередку суспільства залежно від того, як оцінюється людина. Проте в особистому статусі знаходимо відбиток особистих рис конкретної людини, її авторитет, тобто ступінь визнання спільністю людей особистих і ділових якостей. У межах будь-якого соціального статусу людина може себе реалізувати, проявити як із позитивного боку в будь-якій соціальній діяльності, так і з негативного, в негативній діяльності» [33].

«Соціальні зв'язки між людьми утворюються на основі реалізації ними соціальних функцій, що ставлять своєрідні доручення на реалізацію певного роду занять у суспільних відносинах (функція вчителя, інженера, батька, сина та ін.). Виконувані функції характеризують становище людей в соціальній структурі суспільства. Про соціальні функції судять не по тому, що людина має робити, а по тому, які наслідки для інших людей і для суспільства мають дії. Якщо ж людина виконує функції всупереч її здібностям, намаганням, тобто, робить все протилежне, то це уже є дисфункція» [33].

«Для реалізації конкретних соціальних функцій на людину покладаються суспільством або державою певні обов'язки і надаються певні права. Поняття соціальної ролі стосується таких ситуацій взаємодії соціального, коли регулярно і тривалий період відтворюються певні стереотипи поведінки. Конкретні індивіди виступають у багатьох ролях;

Отже, роль є лише окремо взятий аспект цілісної поведінки. З поняттям ролі тісно зв'язані такі поняття, як інституціоналізовані рольові чекання (аспектації), рольовий конфлікт, рольова напруженість, рольовий набір, адаптація до ролі та ін. Роль визначається як нормативно регулююча на основі загальноприйнятих цінностей поведінка, невід'ємний компонент соціальної структури» [33].

«Дуже часто різноманітність соціальних ролей часто породжує і внутрішні конфлікти особи, які називаються рольовими, і часто виступають як боротьба мотивів діяльності. Перемагає той мотив, що вагоміший у конкретній ситуації. Тобто, існує не тільки ієрархія соціального статусу, а й ієрархія соціальних ролей, і кожна особа вибудовує піраміди своїх переваг. Сукупність соціальних ролей, що їх виконує особа, відображає ті суспільні відносини і соціальні зв'язки, в які вона включена в суспільній системі. Ціннісні орієнтації виступають, з одного боку, як конкретні прояви ставлення особи до навколишнього соціального середовища, а з другого – як система настанов, що регулюють поведінку людини в реальному конкретному випадку» [33].

Отже, найважливішою складовою будь-яких соціальних утворень, об'єднань, систем чи спільностей залишається людина. Фактично приналежність особистості до суспільства характеризується включенням її до різноманітних соціальних прошарків, груп, спільностей, які виступають головною умовою єднання людини й суспільства. Таким чином, людина виступає не тільки частиною соціальної системи, а й сама уособлює складне соціально структуроване поєднання.

1.2 Природа особистості в контексті історичного розвитку суспільства

Проблема особистості здавна була основою філософського пізнання, що завжди була й залишається об'єктом дослідження різних наук про людину й суспільство.

«Витоки філософського пізнання особистості знаходимо у філософії Давньої Індії, де людину розуміли як частину світової душі, а людське життя – як перманентний потік перероджень. У ранній античній філософії людину розглядали як частину Космосу, тобто як мікрокосм. Платон виокремлював у людській душі три начала – розумне, афективне, жадаюче. Інший представник класичної античної філософії, Аристотель, розглядав людину як політичну істоту. Середньовічні філософи Августин Блаженний і Тома Аквінський, наголошували на божественній сутності людини, при цьому перший обстоював протилежність душі й тіла, а другий наголошував на їхній єдності» [30].

«В епоху Відродження з'явилося розуміння особистості, що збігається зі сучасним, тобто акцентування не просто на окремішності, а на самоцінній соціальній індивідуальності, соціальному суб'єктові, який діє самостійно. Про це засвідчують зокрема етимологічні дослідження, які демонструють, що саме в цей час поняття «особистість» (personality – англ., personnalite – франц.) наповнилося сучасними значеннями самостійності, унікальності, індивідуальності, з чітко вираженим винятковим соціальним характером» [7]. «Це було пов'язано з необхідністю протиставити середньовічному поняттю людина, яке трактували як результат божественного промислу, продукт вищих сил» [7].

«Саме в епоху Відродження у соціально-філософській думці зародився дискурс щодо природи і сутності особистості. По-різному трактували особистість італійські гуманісти, які звеличували свободу,

розум, активність, дієвий стиль життя, прагнення до земного щастя і самоствердження. У новочасну епоху Р. Декарт пов'язував сутність людини з її мисленням, І. Кант підкреслював моральний характер природи людини, а Г. Гегель вважав її духовною істотою, продуктом світового розуму. Й. Фіхте головну ознаку людини бачив у її діяльності, а Л. Фейєрбах розглядав людину як природну істоту, суть якої визначається любовним ставленням до ближнього. Натомість на думку К. Маркса, сутність людини визначається сукупністю суспільних відносин. А. Шопенгауер розумів людину як найвищий вияв волі до життя, а Ф. Ніцше – як проміжну стадію еволюції до Надлюдини» [21].

Отже, «філософські визначення особистості репрезентують декілька змістових ліній, які акцентують на розумінні особистості як істоти: 1) природної; 2) мислячої (духовної); 3) діяльної; 4) предметної; 5) соціальної (суспільної) тощо» [21].

Свого часу Микола Кузанський, німецький філософ і богослов 15 ст., періоду переходу від схоластики до гуманізму й до нової науки раннього капіталізму, писав: «Залишаючись по-людськи конкретним, єдність людяності явно згортає в собі по природі своїй визначеності все в світі ..., всередині людської потенції є по-своєму все ..., людина володіє силою розгортати з себе все в колі своєї області, все робити з потенції свого центру. Але єдності властиве ще й ставити за кінцеву мету розгортання самого себе, бо воно є нескінченністю» [29].

Серед найважливіших світоглядних проблем, які вирішувала філософія протягом всієї історії, одне з центральних місць займали людські проблеми. Питання про сутність людини, її походження і призначення, про місце людини в нашому світі — одна з головних проблем в історії філософської думки з найдавніших часів. В історії теоретичних досліджень в галузі вивчення людини можна виділити як мінімум три періоди: філософсько-літературний, клінічний і експериментальний. Перший період

бере свій початок в працях античних мислителів і тривав до початку XIX століття. В античній філософії, в період панування космоцентризму, людина розглядалася як органічна частина природи. Середньовічна філософія змістила акценти, і людина стала одним з багатьох творинь Бога. Епоха Відродження зробила людину об'єктом поклоніння, піднявши її над усією природою. А філософія Нового часу виокремила внутрішній світ людини, визнала її складним механізмом і наділила високими знаннями.

«Особливо актуальним було обговорення проблеми співвідношення біологічного і соціального. Найчастіше її розглядали в аспекті розвитку і формування людських здібностей, з приводу чого також було чимало різноманітних поглядів. Сутність однієї з концепцій у тому, що формування людських здібностей розглядають як засвоєння історичного досвіду попередніх поколінь у специфічній формі засвоєння предметів культури. Водночас, у більшості випадків визнають роль біологічних начал і природних задатків у розвитку здібностей особистості» [30]. «Однак значення цих природних задатків також інтерпретують неоднаково. В одних ситуаціях значення задатків як біологічних факторів обмежено до ролі своєрідних «спускових гачків», тобто незначних вихідних точок, які лише кладуть начало людському розвитку загалом і розвитку соціальних здібностей зокрема. В інших – природні задатки розуміють як фактори, що здійснюють визначальний вплив на формування здібностей, і через них пояснюють природу індивідуальних відмінностей між людьми» [30].

«Багаторічна полеміка на початку 80-х років XX століття стосовно співвідношення природного і соціального показала, що до розуміння сутності людини не можна наблизитися ні шляхом біологізаторства (панбіологізму), коли людські здібності визначають лише генетично зумовленими властивостями, а соціальні умови розглядають як простий фон діяльності, ані шляхом однобічної соціологізації (пансоціологізму),

коли людину трактують як виключно соціальну істоту, здібності якої цілковито детермінує соціальне середовище» [15].

«Дедалі більшого поширення набувала ідея про біосоціальну природу людини, згідно з якою людина є живою системою, єдністю фізичного та духовного, природного та соціального, успадкованого та набутого. Однак навіть у такій інтерпретації радянські філософи пріоритетну роль віддавали соціальному, аргументуючи останнє тим, що саме залучення до соціуму (норм права і моралі, побуту, правил спілкування та граматики, естетичних смаків тощо) формує мислення й поведінку людини, робить з неї виразника певного способу життя, культури й психології» [40].

Сучасні філософсько-психологічні дослідження природи людини виявили обмеженість біосоціального її трактування. Специфіку природи людини можна окреслити трьома ознаками.

«По-перше, у тривалій суперечці про співвідношення біологічного й соціального нібито забули про третій чинник – психічний. Адже природа людини визначається не лише задатками (біологічним) і соціальним середовищем і вихованням (соціальним), а й внутрішнім Я, тобто психічним. Під психічним розуміють внутрішній душевно-духовний світ людини – його свідомі і несвідомі процеси, волю, переживання, пам'ять, характер, темперамент тощо» [38].

«По-друге, вивчення людини з погляду єдності природного і соціального дає змогу зрозуміти її як частку універсуму, а отже – дає підстави деяким сучасним авторам говорити про людину як космічну істоту. Такий космічний статус людини зумовлений антропним принципом, згідно з яким природа, універсум мають таке співвідношення світових констант, за якого стає принципово можливим виникнення людського життя» [38].

«По-третє, біологічне в людині відрізняється від природно-біологічного, хоч і не є чимось надприродним. Біологічне є соціалізоване й окультурене, таке, що змінило свою суть у процесі еволюції. Антропогенез формує нову істоту – людину, яка, виокремившись із природи, містить притаманні їй ознаки, які не вичерпуються природним. Людина має нову якість, суть якої наука до кінця ще не збагнула. Природу людини можна пояснити через культуру, у якій біологічне і соціальне перебувають у знятому (соціалізованому, окультуреному) вигляді. Реалізуючись через біологічне й соціальне, людське знаходить вияв, з одного боку, у психологічному, моральному, естетичному, релігійному, політичному, з іншого – в індивідуальному й суспільному, груповому й колективному, особистому й загальному. Є безліч прикладів, коли людське може зберігатися навіть за умов тривалої ізоляції від суспільства і бути втраченим за умов якнайтісніших контактів з ним. Отже, природу людського як культурного науці ще належить розгадати, описати, відтворити» [21].

Таким чином, людина в процесі свого формування на зразок нескінченного світу, розгортає, виявляє свою сутність не сама по собі, а за допомогою тих соціальних процесів або структур, в контексті яких відбувається її діяльність. Соціальна конфігурація є майданчиком для реалізації людської сутності, що розкривається, розгортається відповідно до поетапного розгортання, виявлення суті самого суспільства, бо суспільне життя є об'єктивною основою суб'єктивної форми реалізації сутнісних сил людини.

РОЗДІЛ 2

ТЕОРІЯ ОСОБИСТОСТІ В СОЦІАЛЬНИХ НАУКАХ

2.1 Тракткування феномену особистості в контексті різних парадигм

Особистість залишається центральною фігурою та об'єктом дослідження таких гуманітарних наук, як філософія, психологія й соціологія.

Філософія вивчає людину, розглядаючи її місце в цілому світі як суб'єкта діяльності, пізнання й творчості.

Психологічна наука досліджує особистість як постійну цілісність психічних процесів, рис і стосунків: темпераменту, характеру, здібностей, вольових якостей.

Соціологія намагається виявити в особистості соціально типові характеристики. Основні положення соціологічної теорії особистості пов'язують із процесом становлення особистості, розвитку її потреб в нерозривному поєднанні з функціонуванням і застосуванням соціальних здібностей, вивченням природного зв'язку особистості й соціальної групи, регуляції соціально прийнятної поведінки.

«У психологічній науці особистість розглядають крізь призму багатьох концепцій, які називають концепціями особистості. Це аналітична психологія (К. Юнг), антипсихіатрія (Р. Лейнг) антропологічна теорія (Ч. Ломброзо), бігевіоральні теорії особистості, гештальттерапія (Ф. Перлз), гуманістична психологія (К. Роджерс), гуманістичний психоаналіз (Е. Фромм), диспозиційна теорія особистості (Г. Олпорт), індивідуальна психологія (А. Адлер), католицький екзистенціалізм (Г. Марсель), конституціональні теорії особистості, концепція «людинознавства» (Б. Ананьєв), культурно-історична теорія (Л. Виготський), логотерапія (В.

Франкл), марксистські теорії особистості, міжособистісна теорія психіатрії (Г. Салліван), неопсихоаналіз (К. Горні), онтопсихологія (А. Менегетті), оргонна психотерапія (В. Райх), персоналістська психологія (В. Штерн), персонологія (Г. Меррей), розуміюча психологія (Е. Шпрангер), психоаналіз (З. Фройд), психодрама (Я. Морено), психологія відносин (В. М'ясіщев), психологія поведінки (П. Жане), психологія свідомості (В. Джемс), п'ятифакторна модель особистості, рефлексологічна теорія (В. Бехтерев), система дзен-буддизму, соціально-когнітивна теорія (А. Бандура), структурний психоаналіз (Ж. Лакан), теорія діяльності (А. Леонт'єв), теорія інтегральної індивідуальності (В. Мерлін), теорія особистісних конструкторів (Дж. Келлі), теорія первинної травми (О. Ранк), теорія поля (К. Левін), теорія ролей, теорія самоактуалізації (А. Маслоу), теорія соціального навчання (Дж. Роттер), теорія установки (Д. Узнадзе), трансакційний аналіз (Е. Берн), трансперсональна психологія (С. Гроф), факторні теорії особистості, філософсько-психологічна концепція (С. Рубінштейн), християнський персоналізм (Е. Мун'є), екзистенціальна психологія особистості, епігенетична теорія (Е. Еріксон), естетико-філософська концепція особистості (М. Бахтін) та інші» [27].

«Учені зупиняють увагу на трьох найвідоміших концепціях особистості, що, фактично, слугували фундаментом для виникнення більшості з перелічених вище концепцій і навіть сьогодні є першоджерелом сучасних психологічних визначень особистості. Йдеться про класичний психоаналіз, біхевіоризм, екзистенціалізм та їхні інтерпретації» [30].

«У структурі особистості, яку запропонував З. Фройд, як у всьому філософському світогляді, що ґрунтується на принципах психоаналізу, провідна роль належить несвідомому, конфліктному внутрішньому світу особистості. Представники непсихологічних напрямів здійснювали спроби відійти від фройдівського біологізаторського трактування особистості.

Відштовхуючись від соціально-культурної зумовленості духовного світу особистості, вони наголошують на обмеженій ролі сексуального потягу, що є домінантним у класичному психоаналізі» [30].

«Зокрема, К. Юнг не поділяв поглядів З. Фройда щодо розуміння сутності природи несвідомого, вважаючи, що інстинкти мають символічну, а не біологічну природу» [30].

«Критикуючи Фройда за натуралізм у розумінні природи людини, К. Горні підкреслює роль культурних і соціальних чинників у становленні людини. Однак дослідниця залишається на позиції психоаналізу щодо ролі несвідомих прагнень, які визначають людську поведінку. На її думку, «навколишнє середовище залишається тільки фоном, на якому розігрується напружена психічна драма емоцій, що протидіють» [30].

«Е. Фромм переглянув положення й висновки класичного психоаналізу і сформулював власну концепцію гуманного психоаналізу. Філософ підкреслює суперечливу сутність людини, іманентну її буттю. Людина належить природі, як біологічна істота, і водночас підноситься над нею як розумна і духовна істота. Отже, усі інтерпретації неопсихоаналізу, розуміючи людину як біологічну істоту, соціально розглядають як зовнішнє щодо самої людини. Головними витоками індивідуального розвитку особистості, згідно з психоаналізом і неопсихоаналізом, є внутрішні сили» [30].

«Представники екзистенціалізму, або філософії існування (М. Гайдеггер, К. Ясперс, Ж.-П. Сартр, Г. Марсель, А. Камю) основу увагу на дослідженні індивідуального людського буття. Коло проблем, які окреслили екзистенціалісти, засвідчує прагнення збагнути внутрішній світ людини, «закинутої у світ». Вона веде справжнє і несправжнє існування, яке характеризують свобода й відповідальність, вибір і тривога, страх втрати смислу життя тощо. М. Гайдеггер через справжнє і несправжнє існування як два ступені особистісного буття будує своє розуміння

особистості, яка наділена відчуттям власної неповторності, індивідуальності та усвідомлення власної скінченності. Тенденція звільнення особистості від будь-яких загальнозначущих суспільних норм, що притаманна екзистенціалізму, найяскравіше виражена в антропології Ж.-П. Сартра, де проблема особистості постає як проблема вибору, визначення місця окремої людини в суспільній системі» [30].

Отже, в екзистенціалізмі особистість розуміють через її внутрішній світ, але, на відміну від психоаналізу, тут провідну роль відіграє свідомість, завдяки якій людина приймає рішення і робить вибір.

«У класичному бігевіоризмі людину розглядали через її поведінку, яку інтерпретували як сукупність реакцій та стимулів на дію зовнішнього середовища (йдеться, насамперед, про підхід Д. Вотсона). Однак інтеракційний напрям у психології, що склався на ґрунті бігевіоризму, значно пов'язаний з проблемами особистості й соціальних контактів індивіда» [37].

«Теорія символічного інтеракціонізму розглядає особистість як сукупність її соціальних ролей, звідси – друга назва цієї теорії – теорія ролей. Згідно з поглядами її представників (Дж. Мід, Г. Блумер, Е. Гоффман, М. Кун та інші), людина у своєму житті, у спілкуванні з іншими людьми, діяльності ніколи не залишається «просто людиною», а завжди виконує ту чи іншу роль, є носієм певних соціальних функцій і суспільних нормативів. З погляду цієї теорії виконання ролі має велике значення для розвитку особистості людини. Формування психіки, психічної діяльності, соціальних потреб відбувається не інакше, як у процесі реалізації певних суспільних рольових функцій» [30].

Таким чином, в інтеракціоністському напрямі особистість має соціальний вимір завдяки виконанню рольових функцій, які зумовлені зовнішніми, а не внутрішніми чинниками.

«Сучасні психологічні концепції для визначення особистості ґрунтуються на внутрішньому світі людини з урахуванням впливу зовнішніх чинників. Зокрема, С. Рубінштейн визначає особистість як сукупність внутрішніх умов, які детерміновані зовнішніми впливами» [30].

Отже, вищеперераховані філософські концепції й психологічні системи відрізняються тільки тим, що перебільшують роль біологічного, психічного або соціального в природі особистості, а значить – недооцінюють інші аспекти, а тим більше – їхню органічну єдність, що має першочергове значення для цілісного розуміння особистості.

2.2 Теорія ролей особистості в сучасній науці

«Рольова теорія (особистості), чи теорія ролей, об'єднує низку підходів до розгляду такої характерної риси людської поведінки, як тенденції до формування типових поведінкових моделей (patterns) чи ролей, що можуть бути передбачені за умови знання соціального контексту» [1]. У цій теорії особистість є сукупністю соціальних ролей, які вона засвоює та виконує згідно з нормами і зразками, прийнятими в суспільстві.

«У найбільш узагальненому розумінні термін роль (від фр. rôle – становище, список, перелік) позначає типову реакцію на типові очікування» [9].

«Термін роль почали систематично використовувати у 20-30-х роках ХХ ст. у своїх працях Дж. Мід, Р. Парк, Г. Зіммель, Я. Морено та Р. Лінтон. Інтерес до цього поняття виник у контексті дискусій про те, як місце людини в структурі суспільства зумовлює індивідуальну поведінку, і навпаки. Для того щоб з'ясувати це питання, дослідники почали фокусувати увагу на концепції ролі, в межах якої індивіди розглядалися як

такі, що грають ролі, закріплені за певними позиціями в ширшій мережі соціальних позицій» [9].

Аналіз наукових розробок із проблеми ролей виявив наявність такої основної риси досліджень цього феномену, як міждисциплінарність, тобто про існування різних дослідницьких підходів до тлумачення та розв'язання питань, пов'язаних із роллю та спорідненими з нею концепціями. Наприклад, у психології роль розглядається як структура міжособистісної взаємодії індивідів. Основний акцент робиться на індивідуальній специфіці розуміння та виконання ролі. Навіть при розгляді соціальних ролей, про що детальніше буде далі, психологів цікавлять передусім їх приватні аспекти. Так, сімейні ролі розглядаються перш за все як інтимні, часто неповторні конструкти, що забезпечують міжособистісне спілкування та взаємодію між членами сім'ї. Для соціологів ці самі ролі є цікавими з точки зору їх соціального виміру: яким чином ролі продукуються, яким є їх місце та значення в процесі відтворення сімейного життя, які очікування та правила вони пропонують тощо.

Об'єктом нашої уваги є розташування теорії ролей в структурі соціологічного пізнання, а також основні напрями теоретизування в межах соціологічної версії рольової теорії, ми зупинимо увагу на специфіці цієї дисципліни, використовуючи вищезазначені погляди на розуміння феномену ролі в інших науках.

«Головним предметом соціологічного аналізу є соціальні аспекти ролі: значення соціального в конструюванні індивідуальних ролей, зокрема рольових наборів, що визначаються в межах певної соціальної позиції особистості; розміщення та ієрархія ролей у соціальній структурі, а отже, і місце індивіда в системі соціальних координат. Концепція ролі передбачає соціальну зумовленість індивідуальної діяльності, що ґрунтується на повторюваних зразках» [23].

Соціологія вивчає процеси творення та функціонування так званої соціальної ролі, яку розглядають як сукупність норм, очікувань та правил, що визначають поведінку людини залежно від її соціальної позиції. Р. Тьорнер визначає «соціальну роль як всеосяжну модель поведінки і настанов, що конституюють стратегію дії в сукупності періодично повторюваних, типових ситуацій, які більшою чи меншою мірою соціально ідентифікують як реальність» [2]. Учений пропонує «грунтовну класифікацію соціальних ролей, виділяючи чотири типи таких ролей: базові ролі, що міцно укорінені в суспільстві (гендерні чи вікові ролі); структурно-статусні ролі, які закріплені за певною соціальною позицією в конкретній соціальній системі (професійні чи сімейні ролі); функціонально-групові ролі, що їх формально не визнають та які не закріплені за певною позицією, проте наявні в соціальному рольовому репертуарі (роль посередника чи «третейського судді»); ціннісні ролі, виконання яких передбачає підтвердження чи відхилення деяких загально визнаних цінностей (ролі героя, святого, злочинця). Важливим є те, що дослідження структурно, статусних ролей неможливе без врахування особливостей базових ролей» [2].

У праці Володько В. йдеться «переважно про індивідуальну соціальну роль, тобто ту, яка виконується індивідом, хоча існують також іншого гатунку ролі, носіями яких можуть виступати групи, колективи, спільноти і навіть окреме суспільство як таке» [9].

«Дж. Тьорнер, розглядаючи структуру соціологічної теорії, виділяє п'ять основних перспектив чи орієнтацій: функціоналістську, конфліктологічну перспективу, обміну, інтеракціоністську та структуралістську. Власне рольову теорію він відносить до інтеракціоністської перспективи. На думку Володько В., саме таке позиціонування рольової теорії в межах загальної соціологічної теорії пов'язане з природою ролей та особливостями їх функціонування, адже

завдяки засвоєнню ролей (рольового набору) індивід чи група індивідів здатні взаємодіяти (to interact) з іншими індивідами, групами, соціальними інститутами» [9].

«В історії розвитку соціологічної думки роль і пов'язані з нею концепції розглядалися в контексті різних теоретичних перспектив: структурного функціоналізму, символічного інтеракціонізму, конфліктологічного напрямку тощо» [9].

Із багатьох класифікацій рольових теорії Володько В. виокремлено класифікації двох відомих соціологів – Дж. Тьорнера та Б. Біддла з огляду на те, що їхні доробки дають уявлення про рольові перспективи загалом (Б. Біддл) і в соціологічній теорії зокрема (Дж. Тьорнер), а також зважаючи на їхні успішні спроби інкорпорувати у своїх роботах результати досліджень як класиків соціології, так і соціологів другої половини ХХ ст. «Дж. Тьорнер виділяє в рольовій теорії два головні підходи (у його власній термінології – «теорії», хоча він одразу ж зауважує, що через нестачу теоретичного синтезу в межах цих підходів їх означення «теоріями» проблематичне): структурний та процесуальний» [9].

Ці два підходи є певними узагальненнями на основі багатьох структурних концептуалізацій ролей у першому випадку, а також синтезом різних версій символічного інтеракціонізму, здійсненим Р. Тьорнером, у другому випадку. На думку Володько В., «така класифікація дає змогу зробити загальні висновки про характер та ступінь розробленості рольової проблематики в соціології, але за її допомогою не можна глибше простежити розуміння та інтерпретацію цього феномену багатьма видатними постатями класичної соціологічної думки в межах зазначених підходів» [9].

Інший американський дослідник, Б. Біддл, виділяє п'ять основних перспектив у рольовій теорії: функціоналізм, символічний інтеракціонізм, структурний, організаційний та когнітивний підходи. Перші два підходи та

частково третій (поряд з антропологією) і четвертий (поряд з індустріальною психологією та деякими економічними школами) підходи застосовуються в соціології. У цій класифікації (до уваги науковцем взято ті рольові перспективи, що використовують переважно в соціології) не враховуються такі напрямки теоретизування, як конфліктологічна соціологічна перспектива (йдеться, насамперед, про доробок Р. Дарендорфа) та інтерпретативні підходи» [9].

ВИСНОВКИ

Проблема формування й розвитку особистості в різний час по-різному виголошувалися представниками шкіл та окремих соціологічних напрямів з урахуванням філософських традицій аналізу людини. Сократ першим розглянув тільки антропологічні питання, він детально та прискіпливо намагався аналізувати окремі людські якості та чесноти. Грецький філософ Протагор розрізняв не тільки здатність людини мислити, а й всю людську суб'єктивність; представляв людину як конкретну особистість. У навчаннях Аристотеля спостерігаємо другу антропологічну версію, що складається з двох антропологічних тенденцій: перша - людина й природа вперше розділяються; інша – підкреслює нерозривний зв'язок людини зі світом.

Третя антропологічна версія відображена в натуралістичних, позитивістських і прагматичних навчаннях. Це концепція «активної людини», що заперечує певну межу людського розуму. Це вчення згодом розвивається в теоретичному напрямку та втілено в навчаннях О. Конта і Г. Спенсера. Четвертий варіант розуміння людина і особистість заперечують віру в прогресивність «розумної людини», «божественної людини» і «активної людини». У цій версії людина – це та, хто прагне та бажає; розум – глухий кут еволюції, наслідок втрати «волі до життя». Таким чином, історія вчення про людину показує, як поступово з'являються, ускладнюються і змінюються уявлення про людину і особистості.

Особистість як соціальна характеристика людини є предметом досліджень ряду соціальних наук (філософії, соціології, психології, педагогіки та ін.). Філософське визначення особистості у своїй структурі має й соціологічне розуміння (соціальний образ людини), й психологічне (психологічний образ).

Соціологічний підхід до інтерпретації та вивчення поняття «особистість» заснований не на індивідуальних характеристиках людини, а на його соціальному середовищі – соціальній системі, частиною якої він є, і соціальних ролях, які він відіграє в цій системі. Таким чином, «особистість» в соціологічній літературі інтерпретується як встановлений набір людських якостей і властивостей, що розвиваються під впливом відповідної культури суспільства і певних соціальних груп і спільнот, до яких вона належить і в житті яких вона бере участь.

У процесі загальносоціологічного підходу поєднується ряд концептуальних заходів до розуміння особистості, тому, не розкриваючи змісту вітчизняних понять «особистість», відзначимо їх угруповання за двома основними напрямками: внутрішньоіндивідуальна, з упором на вивчення типових рис; світогляд і людські якості; міжіндивідуальну (міжособистісний), в якому основна увага приділяється вивченню закономірностей міжособистісних відносин людей у процесі відігравання ними різних соціальних ролей. До речі, в сучасній соціологічній практиці існує тенденція поєднувати внутрішньо- і міжіндивідуальні характеристики. Це забезпечує створення сприятливих умов для успішного соціального моделювання самої особистості, а також допомагає прогнозувати взаємодію особистості й суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Encyclopedia of Sociology. 5 Vol. / Ed. by F. Borgatta, R. Montgomery. – N.Y.: Macmillan, Gale Group, 2000. – V.4: Qual–Socio.—2012 p.
2. Turner R. H. Role Change / R. H. Turner // Annual Review of Sociology. – 1990. – V.16. – P. 87–110.
3. Аберкромби Н., Хилл С, Тернер Б.С. Социологический словарь / Пер. с англ. – Казань, 1999.
4. Абульханова-Славская К. А. О путях построения типологии личности // Психологический журнал. – 1983. – Том 4. – №1. – С. 14 – 28.
5. Анциферова Л. И. К психологии личности как развивающейся системы / Л. И. Анциферова // Психология формирования и развития личности. – М.: Наука, 1981. – С. 3–19.
6. Бабосов Е.М. Общая соціологія: Учебное пособие для студентов вузов. – Минск, 2004.
7. Бекешкина И. Э. Структура личности: методологический анализ. – Киев: Наукова думка, 1986. – 128 с.
8. Васьковська С.В. Психосоматичний симптом як складова частина нетестової психологічної діагностики // Час молоді. – 1998. – № 6,7.
9. Володько В. В. Рольова теорія в сучасній соціологічній перспективі. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2008/04/19-33_no-2_vol-25_2008_UKR.pdf
10. Герасимів Т. З., Іванишин Т. І. Соціалізація особистості: до проблем методологічних підходів. Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/jun/4993/vnulpurn201683739.pdf>

11. Гіденс Е. Соціологія / Пер. з англ. – К., 1999. 6. Дмитриева Е.В. Социология здоровья: Методологические подходы и коммуникационные программы. – М., 2002.
12. Горностай П. П. Психологічні ролі в структурі особистості // Наукові студії з соціальної та політичної психології. – Вип. 2 (5). – К., 2000. – С. 104 – 111.
13. Горностай П. П. Социализация личности и психологические роли // Теоретические и прикладные вопросы психологии (мат-лы юбилейной конф-ии «Ананьевские чтения-97»). – Вып. 3. – Ч. 1. – СПб, 1997. – С. 325 – 330.
14. Гуленко В. В., Иващенко И. В. Соционика в воспитательном процессе // Актуальные проблемы формирования личности. – Харьков, 1995. – С. 181 – 185.
15. Демин М. В. Проблемы теории личности. – М., Изд-во Моск. ун-та, 1977. – 240 с, 39
16. Історія філософії. Проблема людини та її межі. Навчальний посібник / Хамітов Н., Гармаш Л., Кирилова С. / Під ред. Н. Хамітова. – К.: Наукова думка, 2000. – 272 с.
17. Ковалев В. И. Психологические особенности личностной организации времени: Автореф. дисс. на соискание уч. ст. канд. психол. наук. – М., 1979.
18. Коpecь Л.В. Психологія особистості. – К., 2007.
19. Корнеев М. Я. Проблемы социальной типологии личностей. – Л., 1971.
20. Корнев М. Н. Соціальна психологія / М. Н. Корнев, А. Б. Коваленко. – К.: Наукова думка, 1995. – С. 235.
21. Культура. Ідеологія. Особистість: Методолого-світоглядний. аналіз / Губернський Л., Андрущенко В., Михальченко М. – К.: Знання України, 2002. – 580 с.

22. Лукашевич М. П. Соціалізація: виховні механізми і технології / Микола Павлович Лукашевич. – К.: ІЗМН, 1998. – С. 78.
23. Лукашевич М.П., Туленков М.В., Гринчук А.В. Соціологія: Підручник для дистанційного навчання. – К., 2005.
24. Особистість. Соціалізація особистості. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://kvnzchmy.at.ua/metodmaterials/osobistist-socializacija_osobistosti_ss.pdf
25. Платонов К. К. Структура и развитие личности. – М.: «Наука», 1986. – 255 с.
26. Платонов К.К. Структура и развитие личности. – М., 1986.
27. Психология личности: Словарь-справочник / Под ред. П. П. Горностая и Т. М. Титаренко. – Киев: Рута, 2001. – 320 с.
28. Рейнвальд Н. И. Личность как предмет психологического анализа. – Харьков: Издательское объединение "Вища школа" при Харьковском государственном университете. – 1974. – 164 с.
29. Роль особистості у формуванні соціальних відносин у сучасному суспільстві: збірник наукових праць / [Калениченко Р.А., Ківенко Н.В., Корольчук М.С., Льовкіна О.Г., Осьодло В.І., Петухова І.О., Тарапатова Н.М. та ін.]; за загальною ред. Ківенко Н.В. – Ірпінь: Вид-во Національного університету ДПС України, 2014. – 286 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.nusta.edu.ua/wp-content/uploads/2016/11/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA-%D0%BD%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%85-%D0%BF%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%8C-2014_compressed.pdf
30. Скотна Н. Проблема особистості в цивілізаційному вимірі. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://znc.com.ua/ukr/publ/periodic/shpp/2005/1/p127.php>

31. Соціологія / за ред. В. Г. Городяненка. – К.: Видавничий центр «Академія», 2002. – С. 195.
32. Соціологія [Електронний ресурс] : навчально-методичний посібник для самостійної роботи / С. Б. Артеменко, А. Б. Фляшнікова. — К.: КНЕУ, 2012. — 188 с. Режим доступу: <https://core.ac.uk/download/pdf/197232306.pdf>
33. Соціологія: конспект лекцій для бакалаврів спеціальності 081 «Право» денної форми навчання/ уклад. О.О. Піменова – Луцьк: Луцький НТУ, 2018. – 92 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lutsk-ntu.com.ua/sites/default/files/sociologiya_lekciyi.pdf
34. Соціологія: Підручник / за ред. В.Г.Городяненка. – К., 1999.
35. Соціологія: Підручник / за ред. В.М.Пічі. – Львів, 2004.
36. Танчин І.З. Соціологія. Навчальний посібник. – К., 2007.
37. Теория личности / Под ред. проф. В.Ф. Сержантова. – Ленинград: Изд-во Ленинград. ун-та. – 1982. – 184 с., 34
38. Філософія. Підручник / За загальною редакцією проф. М. І. Горлача, проф. В. Г. Кременя, проф. В. К. Рибалка. – Харків: "Консум", 2001. – 672 с.
39. Фрейд З. Вступ до психоаналізу / Зигмунд Фрейд; [пер. з нім.]. – К.: Основи, 1998. – С. 524–547.
40. Циба В. Г. Соціологія особистості: системний підхід (соціально-психологічний аналіз) / Віталій Трохимович Циба. – К.: МАУП, 2000. – С. 114–115.
41. Черниш Н.Й Соціологія: Підручник за рейтингово-модульною системою навчання. –5-те вид., перероб. і доп. –К.: Знання, 2009. – 468с.
42. Якуба О. О. Соціологія / Олена Олександрівна Якуба. – Х.: Константа, 1996. – С. 87.

ДОДАТКИ

Додаток А

Додаток І

КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ
ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНЬСЬКОГО
ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Я, Дудніченко Алла Фріївна
учасник(ця) освітнього процесу Херсонського державного університету, УСВІДОМЛЮЮ, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

– дотримуватися:

- вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
- принципів та правил академічної доброчесності;
- нульової толерантності до академічного плагіату;
- моральних норм та правил етичної поведінки;
- толерантного ставлення до інших;
- дотримуватися високого рівня культури спілкування;

– надавати згоду на:

- безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
- оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
- використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;

– самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;

– надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;

– не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;

– своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;

– не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;

– підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;

– поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;

– не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевим чи іншою належністю;

– відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;

– запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;

– не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;

– не підроблювати документи;

– не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;

– не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки;

– не залучувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;

– не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;

– не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символики університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;

– не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягти власних корисних цілей;

– не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

25.12.2020

(дата)

Алла Фріївна

(підпис)

Дудніченко А.Ф.

(ім'я, прізвище)